

TAMNI VILAJET DJETINJSTVA

Rodena je 1937. u Sarajevu, gde je proživela prve četiri godine života. Deda i baba, Simon i Dona Katan, imali su u Sarajevu poznatu knjižaru i papirnicu, u kojoj je radila njena majka; otac, pošto je u Pragu završio studije za elektroinženjera, priključio se poslu, uglavnom na odeljenju za radio-aparate.

Kad je izbio rat, otac se nalazio sa jedinicom u južnoj Srbiji. Pošto su se vojne jedinice raspale, uspeo je – prurušen u seljaka – da stigne do Sarajeva. Ali odmah sutradan, bio je pozvan da se prijavi sa ostalim oficirima vojske, odakle su ih odveli u nemačko zarobljeništvo, koje je trajalo do kraja rata. To je bila grupa od oko 500 oficira i vojnika koji su služili u vojsci Kraljevine Jugoslavije i kao takvi bili zarobljeni od Nemaca, ali i pored činjenice da su bili Jevreji, oni su, kao vojni zarobljenici, bili pod zaštitom Ženevske konvencije.

Dina Katan Ben-Cion je pesnik, književni istraživač i književni prevodilac, uglavnom pisaca sa teritorije bivše Jugoslavije – na hebrejski. Prevela je dela Ive Andrića, Danila Kiša, Aleksandra Tišme, Davida Albaharija, Vaska Pope i radove mnogih drugih pisaca, između njih Filipa Davida i Ivana Lalića. Objavila je pet knjiga poezije i obimnu studiju „Postojanje i nestajanje – o Jevrejima i jevrejstvu u bivšoj Jugoslaviji u ogledalu književnosti“. Nedavno je u Izraelu izišla njena nova knjiga „Srpska mitologija“.

Kampo Bari, Italija, mart 1945. Imam osam godina. Nalazim se u bolnici. Teško mi je, mrzim svaki momenat. Već nekoliko dana što moja majka ne dolazi da me posjećuje. Dolazi moja tetka, koja mi priča da je mama bolesna.

Bila sam se razbolila, prvo od krizamka, a odmah potom od velikog kašlja. Dva puta uzastopce hospitalizovana sam u dječijoj bolnici grada Barija. Moja majka, Berta Katan (rođena Altarac), posjećivala me je svakog dana, putujući iz kampo Barija u bolnicu bilo kakvim vozilom koje bi joj se našlo, sve dok jednog dana, vraćajući se natrag džipom, biva teško ranjena od teretnog kamiona, pa leži u bolnici sa devet rebara slomljenih na dvanaest mjesta i pokidanom plućnom maramicom. Od moga oca, koji se nalazi u njemačkom zarobljeništvu, već preko godinu dana nema vijesti. Ne znajući da li će preživjeti i stati na noge, briga za mene navodi moju majku da iz bolnice, uz pomoć prijatelja, stvori kontakt sa Alijat Hanoar, kako bi me poslala u Palestinu. Sjećam se da su me povelili u posjetu kod majke i da sam tada upitana, da li pristajem da otputujem u Palestinu. Osjećam cijelim svojim bićem užasan otpor da se rastanem od mame, ujedno i očajno snažan osjećaj neminovnosti, da stvar uopšte ne ovisi o mojoj odluci, da je odluka već pala, da tako mora da bude, da nema druge. Tako, 25. marta 1945, deset dana nakon mog osmog rođendana, stižem prvo u Kibuc Ša'ar Ha'amakim, gdje me je sa mnogo topline primila daleka rođaka Sarina Talmi pa, pošto se ispostavilo da u Ša'ar Ha'amakimu nema mjesta u grupi mojega godišta, 22. aprila 45. prenesena sam u Kibuc Merhavija, gdje sam uključena u grupu mojih vršnjaka (između njih sam ja najstarija), koja te godine započinje prvi razred osnovne škole.

U to doba moj otac, inž. Isak Katan, nalazi se u njemačkom zarobljeništvu, koje je započelo odmah nakon pada Kraljevine Jugoslavije, u čijoj je vojsci služio kao komandant artiljerijske jedinice. Počevši od januara pa do aprila 1945, dakle u isto vrijeme kad je moja mati ranjena a ja poslata u Palestinu, on pješaci sa ostalim zarobljenicima putem od preko 800 kilometara, kojim su grupu zarobljenika vodili iz Barkenbrigea, u Njemačkoj, sve do Aleksisdorfa, u Holandiji. Jedan od kolega mog oca, dr Željko Lederer, opisao je to pješčenje:

„... izgažene pete, koje čine da se gležnjevi izvrcu i da je svaki korak nesiguran, te smo hodali teturajući, da nas je boljelo svako sklizanje niz jedan neprimijećen sklizav kamen. I onda se ta bol penjala od stopala do srca, do ramena i pleća, i konačno je sav organizam vriskao od bolova, srce od napora, rame od tereta, grkljan od žeđi. [...] Zanosimo se u mislima. Šutimo jer hodamo

budni ali svaki sa svojom vizijom pred očima: sjedjeti za stolom, presvučenim bijelim stolnjakom, bijelim tanjurima pred sobom [...] Hiljadu puta smo sanjali ta jela: palačinke, bijelu kafu, zemičke namazane maslacem... ta vizija je bila toliko živa da smo, gledajući je, prevalili dvadeseti kilometar, dvadeset peti, trideseti, da smo zaboravili da smo pre četiri dana po poslednji put dobili tri stotine grama kruha, da smo krenuli izjutra pet minuta prije nego što su dospjeli da podijele juhu [...] Nakon dvadesetog kilometra naša se svijest umrtvljuje: živa je samo svijest da smo robovi, da smo lancima prikovani jedni uz druge, a svi uz svjetsku historiju. Naše marširanje u koraku je ritam svjetske historije: mi smo dva dana ispred sovjetskih trupa marširali kroz Pomeraniju, deset dana ispred engleskih kroz Hanover. (21. decembar 1947)“

Za vrijeme bombardovanja Sarajeva i ulaska njemačkih trupa u grad, naša familija – moja baka, majka, tetka (očeva sestra) sa mužem i dva sina – bili smo u podrumu kuće, koji je služio kao sklonište. Mutno se sjećam... mrak, neki udarci izvana, veliki strah. Naša trospratna kuća nije bila pogodena. U jednom od tri stana nastanio se njemački oficir. Misleći da je „pozvan na večeru“, stigao je na familijarni *Seder*, ne znajući da je to jevrejski *Seder*; ali, kad je doznao, nije odustao, iznenađen da je pred njim tako reći „kulturna jevrejska gamad“, koja govori izvrsnim njemačkim i umije da komunicira sa njim.

U radnji je bio postavljen povjerenik, koji se zvao Grulih, jedan od bivših kupaca. To je bio čovjek koji je često ostajao dužan, ali ga nisu nikada maltretirali radi toga. Našoj familiji je pristup u radnju bio zabranjen. Grulih je preuzeo kasu i od tada nije ni pokušao da familiji ponudi bilo kakvu sumu. Štaviše, nagovorio ih je da u radnju sklone zalihu hrane koju su pripremili u doba koje je prethodilo ratu, da bi ju on „čuvao“ za nas kako ne bi dospjela u ruke Nijemaca – ali je ono što su tamo sklonili uzeo za sebe. Moja majka je bila pozvana na prisilni rad, čišćenje u njemačkoj komandanturi grada.

Jedne noći, početkom septembra 1941, odveli su moju baku, Donu Katan. Imala je 59 godina. Bila je u Kruščici, pa u Loborgradu – kuda joj je moj otac pokušao da teškom mukom iz zarobljeništva pošalje pakete, ali ispostavilo se da su ih ustaše uzele za sebe. Stigla je u Aušvic, gdje je početkom 1942. završila u gasnoj komori.

Moja majka je sa mnom pobjegla iz Sarajeva 18. septembra 1941, pomoću jednog Hrvata, zvao se Pavao Sehtel, koji se svojom inicijativom ponudio da nas prevede do Mostara, pomoću lažnih dokumenata koje je nabavio. On je isto činio i sa drugim ljudima, uključujući fami-

liju Tilde Pinto, sestre moga oca, čijeg je muža, prof. Salomona Pinto i njihova dva sina također preveo, kao i moju majku sa mnom. Od Mostara smo putovale same u Dubrovnik, kod sestre i zeta moje majke, Mirte i Leona Albaharija, koji su živjeli u Dubrovniku. Moja tetka Tilda Pinto stigla je također u Dubrovnik i tamo se sastala sa svojim mužem i sinovima, Bencijonom i Šimonom (Bato). Emigraciju su naše dvije familije prošle uglavnom zajedno. Kad je u Dubrovniku postalo opasno, uspjeli smo da se prebacimo 20. februara 1942. u Split; iz Splita su nas Italijani deportirali u Milnu na Braču, i u Postire. To je trajalo od 22. septembra 1942. do 25. maja 1943. godine.

Po svjedočenju moje majke, živjeli smo vrlo oskudno, budući da su Italijani dodijelili minimum životnih namirnica, a vlastitih sredstava više nismo imali. Trebalo je svakodnevno javiti se i potpisati kod italijanske policijske stanice. Kretanje je zabranjeno poslije 7 sati navečer. Svako kretanje sa ostrva bilo je zabranjeno. Italijani su nas 25. maja 1943. deportirali na otok Rab, gdje smo živjeli u tamošnjem logoru. Na Rabu sam započela neku vrstu prvog razreda osnovne škole. Nakon kapitulacije Italije, u septembru 1943, moja majka je sa mnom (zajedno sa tetkom i njezinom familijom) pobjegla uz pomoć partizana na oslobođenu teritoriju.

Nakon vrlo teškog pješačenja stigli smo u predjele Like i Korduna, pa smo u Rujevcu bili uključeni kao pomoćna snaga škole za djecu palih partizana. Tamo je moja majka kuhala, moja tetka šila, a njezin muž podučavao. Pod teškim okolnostima bježali smo u šumu za vrijeme šeste i sedme njemačke ofanzive, kad sam silom prilika bila rastavljena na nekoliko dana od majke. Nalazili smo prenočište po seoskim kućama, gdje se jednom na moja prsa sasula vrela voda iz kazana koji je seljanka nosila, pa sam bila teško bolesna, uz infekciju rane i visoku temperaturu. Englezi su 27. jula 1944. cijelu školu prenijeli teretnim avionima u Italiju, gdje smo se rastali od škole i stigli u kampo Bari.

*DINA KATAN u najtopilijem
porodičnom okruženju*

Od svega toga nije mi ostalo u sjećanju nešto što bi bilo vrijedno napisati u okviru ovoga svjedočenja, tim više što sam, odmah po dolasku u kibuc, u grupi djece koja su tamo normalno odrasla, bila pozvana da što brže „zaboravim“ da sam ikada bila negdje drugdje, tako da sam srpskohrvatski jezik i svoje rođeno ime – Dona – zamrzila i nastojala da se od toga udaljim. Danas mi je jasno da sam duboko upila osjećaj bježanije, nesigurnosti, prijetnje, ugroženosti, strahovanja, oskudice, užasa vašiju, radi kojih su me dva puta ošišali „na nulu“, osjećaj da uvijek nekom smetam na ovom svijetu, te da me gone iz mjesta u mjesto, da je uvijek ugroženo ono što je najbitnije: dom, pripadnost, normalan život. Ugroženost i bježanija, patnje i strahovanja izgleda da, na neki disproportionalan način, dominiraju kao sastavni materijal mog djetinjstva kako sam ga ja doživjela, unatoč činjenice da sam (do osme godine) bila uz majku i relativno u neizmjerljivo lakšim i blažim uslovima nego što su doživjela djeca koja su dospjela u njemačke logore ili ostala bez roditelja. Izgleda da mene taj osnovni osjećaj nije zapravo nikada potpuno napustio, da sam neka vrsta „prenosne“ materije, lutajućeg svojstva, neovisno od snage moje želje ili volje, koja nije u stanju da se suprotstavi bitnim zbivanjima, čije su posljedice u mom životu bile sudbonosne; da moja želja ili volja veoma malo znače; da „sila prilike“ nadvladava – što je imalo neku vrstu razornog djelovanja na niz mojih odluka kada sam odrasla. Sve ovo su, naravno, razmatranja odrasle osobe. Čini mi se da je moje djetinjstvo, kao riznica životnog bogatstva, prilično oskudno. Sjećanja koja imam na „male“ stvari, one blagodati koje sačinjavaju svijet djetinjstva, kao prva otkrića osnovnih životnih pojava ili male radosti svakidašnjice, u mom slučaju prilično su malobrojna, prigušena i mutna, praćena strahovanjem, ograničenjima i zabranama. Često sam se pitala, da li je uzrok tome moja lična dispozicija ili narav, da ne pamtim vedre doživljaje, ili je stvarno ono što me je opkoljavalo bilo uglavnom prilično neprijatno i neveselo. Ipak, sjećam se da se, za vrijeme emigracije, moja mati čvrsto, grčevito i nepokolebljivo držala uvjerenja u povratak moga oca, pa da je u svemu što mi je pričala i kako je reagovala na moja pitanja nastojala da održi njegovu „živu prisutnost“. Nekoliko primjera takvih momenata ostalo mi je živo u sjećanju.

Po svršetku rata moji roditelji našli su se u Sarajevu. Ali, pošto im je bilo teško da žive tamo gdje ih je sve podsjećalo na izgubljen dom i familiju, moj je otac potražio posao prvo u Mostaru, gdje je bio zaposlen u elektrocentrali. Kasnije su se roditelji vratili u Sarajevo, gdje je on bio zaposlen u Bosna-filmu.

Iz uže familije, moj otac je izgubio majku i prve rodake, a moja mati oca, baku, brata i sestru, a iz šire familije preko 40 članova.

Nadgrobnna ploča dede i babe DINE KATAN na kojoj piše da je baba DONA stradala u nacističkom logoru i da joj je grob nepoznat

Ja sam u martu 1947. bila vraćena iz Palestine roditeljima (srpskohrvatski jezik sam tada već bila potpuno zaboravila), a tek kad je Alija bila omogućena, došla sam sa roditeljima u Izrael juna 1949, pa opet, dok su se roditelji snašli, bila u istom kibucu još dvije godine. Potom sam se priključila roditeljima u Jerusalimu, gdje sam završila gimnaziju.

Pored činjenice da sam do četrte godine života, pa onda od desete do dvanaeste i, naposljetku, od četrnaeste godine nadalje, bila sa svojim roditeljima, koji su ostali u životu i u svakom smislu brinuli se za mene, i da mi je bio pružen topao dom u kojem je bilo ljubavi, veselja i vedrine, moj lični pogled na svijet bio je na svojstven način opterećen neobjašnjivom tmurnošću, tegobom, neizrečenim bolom, inkliniranju prema tužnom i bolnom kao dominantna životne

materije i kao „prava istina“. Moji roditelji nisu krili, ali nisu ni insistirali na onom što je nepovratno za njih bilo izgubljeno. Trudili su se da svaki pojedini momenat prožive najbolje i najljepše pod uslovima u kojim su se našli, umjeli su da sebi ne truju život sjećanjem na nepravdu, na gubitak, na patnje i užase. Ja sam, izgleda, na neki način nosila u sebi duboko skrivenu golemu tegobu prošlosti, čiji je obim bio nesrazmjerno veći od mojih ličnih doživljaja, i kojeg sam mogla donekle da dokučim u susretu sa knjigama Danila Kiša, Aleksandra Tišme, Filipa Davida, Davida Albaharija i drugih meni značajnih tekstova koji su mi, putem čitanja i prevodenja, omogućili da na svoj jezik prenesem jedan dio od intimnog osjećanja posjećenog stabla kojeg sam godinama nesvjesno nosila duboko u sebi.